

Organizarea judecății și desfășurarea procesului în satele din Munții Apuseni, în timpul revoluției de la 1848

NICOLAE WARDEGGER

La 10 septembrie 1972, s-au împlinit o sută de ani de când a încetat să mai bată inima marelui tribun al poporului, Avram Iancu, unul din cei mai de seamă reprezentanți ai revoluției române transilvănene de la 1848. Virtuțile sale, voința și lupta sa neînfrântă de a cuceri drepturile națiunii și dragostea lui nețărmurită față de popor au rămas vii, ca o flacără nestinsă în inimile urmașilor, iubitori de patrie și ca un izvor luminos de mândrie națională.

Venerația comemorării unui veac de la încetarea din viață a marelui erou ne-a îndemnat să încercăm a scoate la lumină, pe baza unui document edit, un aspect important, dar, aproape cu desăvârșire uitat, referitor la înfăptuirea justiției populare pe timpul revoluției, ce se leagă indisolubil de numele lui Avram Iancu.

Este cunoscut faptul că în toamna anului revoluționar 1848, la inițiativa Comitetului național român, în locul vechii organizări administrative feudale, care se prăbușise, se instaurează, pe cale revoluționară, o nouă administrație românească. Astfel, pe cuprinsul Transilvaniei, se instituie 15 prefecturi pe baza principiului teritorial. După cum este cunoscut, prefecturile erau organe administrative și militare.

Consecvenți în respectarea principiilor burghezo-democratice înscrise în programul din 3/15 mai 1848, conducătorii revoluției române au preconizat alegerea aparatului administrativ pe baza „sufragiului universal”. Potrivit dispozițiilor date de Comitetul național, locuitorii satelor, indiferent de religie sau limbă, se constituiau în adunări care desemnau pe cei 12 locuitori reprezentanți ai satului, ce urmau să aleagă pe funcționarii superiori ai prefecturii.

Prefectul, aflat în fruntea legiunilor și prefecturilor pe care le organizează, se subordona direct Comitetului de la Sibiu. Dealtfel, prefectii trebuiau recunoscuți de către forul militar austriac, General-Comando, și erau numiți prin ordine ale Comitetului permanent.

Organele comunale se alegeau într-un mod asemănător. Satul în-treg își alegea organele prin votul universal.

Aspectele organizării administrative românești ne sînt cunoscute oarecum ¹⁾, nu mai este cazul și nu ne este nici subiectul să mai insistăm asupra lor. Am reamintit de ele doar, în câteva cuvinte, pentru faptul că în această nouă administrație românească trebuia să-și găsească rezolvarea și problema organizării judecătorești. Cu alte cuvinte, noile organe, pe lângă o seamă de atribuții administrative, obștești și militare, mai erau competente să judece, pe baza tradițiilor vechi existente încă, sau

reînviat, în condiții noi însă, diferite de cele feudale. Problema înfăptuirii justiției în noile condiții create de revoluția din 1848, nu este lămurită pe deplin. Ne-au rămas foarte puține relatări documentare despre această importantă problemă de istorie a dreptului românesc. Se știe doar atât că organele sătești erau chemate să judece prin sfatul bătrânilor furturile săvârșite și să rezolve pricinile mărunte ivite în viața sateilor. „In fruntea satului se afla un jude birău, ajutat de un subjude, sfatul bătrânilor, un notar, întărit sub jurământ, stabilindu-se totodată responsabilitatea colectivă pentru orice jefuire sau previcațiune întâmplată pe teritoriul satului“²⁾.

Informațiile puține pe care le avem despre organizarea judecătorească și înfăptuirea justiției populare românești din perioada revoluției de la 1848, le explicăm prin faptul că : „Administrația nou creată, apropiată de popor, nu a reușit să viețuiască timp îndelungat, atât datorită obstrucției austriece, cât și datorită înaintării armatelor comandate de generalul Bem, rămânând numai în Munții Apuseni ca țară românească“³⁾.

Insușindu-ne această constatare, am insistat în cercetările noastre asupra acestei zone importante a Transilvaniei, știind că poporul ridicat la arme de către Avram Iancu, a transformat Munții Apuseni într-o puternică cetate de luptă, neînvingătoare, și ca urmare și administrația nouă s-a menținut pe întreaga perioadă a revoluției.

Acest caz n-a fost incidental, pentru că se știe că în Munții Apuseni populația românească compactă în decursul veacurilor a depus cea mai mare rezistență împotriva oprămirii străine, împotriva oricărei tendințe de a le impune o altă formă de viață decât cea organizată de băștinași și cultivată de ei din moși-strămoși. Pe aceste plaiuri a fost aprinsă flacăra luptei pentru dreptate socială și libertate națională la 1784, și în spiritul acestor năzuințe s-au ridicat la luptă moșii lui Avram Iancu și în 1848. Ca urmare a acestei rezistențe dârze, vechile tradiții, obiceiurile după care trăia populația românească din această parte a Transilvaniei, s-au păstrat mai intacte și un timp mai îndelungat ca în alte părți ale țării. Așa se face că în Munții Apuseni, fie în domeniul organizării materiale, fie în domeniul vieții spirituale, aflăm mărturii importante, în tot trecutul poporului român.

Căci nu puțină va fi surprinderea oricui, când, din vremurile grele ale revoluției, în Munții Apuseni, am găsit acte scrise despre organizarea „scaunelor sătești“, instituite de Craiul munților.

În nici o parte a țărilor românești nu am aflat urme scrise mai importante decât aici, în Munții Apuseni, pentru materia ce o tratăm.

Desigur, comunicarea de față, fără a avea pretenția de a lămuri complet această problemă importantă ce o tratează, trebuie privită numai ca o contribuție modestă a autorului în arătarea cum a fost organizată și cum a decurs judecata, după obiceiul locului, pe timpul revoluției burghezo-democratice de la 1848 în ținutul românesc din Munții Apuseni.

Iată ce a ordonat, în această privință, Avram Iancu, la 4 martie 1849 :

„Fiește care dintre voi are dreptul său, să-l caute mai dintii la „scaunul sătesc“, care numai singur în sat are puterea a judeca pîrele fieșcăruia ; dacă nu s-a putea cumva destuli cu judecata „scaunului sătesc“, atunci să mute pîra la magistratul ținutului din Cîmpeni, unde făcîndu-se judecata, se va lua în plinire, adevăc care ce a ajuns cu pîra, va căpăta în stăpînire ca și care a pierdut pîra, numai afară de stăpînirea acea ce s-a pierdut prin ea se poate pîri la locurile cele mai

înalte. Oamenii aceia care au cădintă la moșiile cuprinse de fisc ca sterpe, să vină la magistratul din Cîmpeni.

Apropiindu-se acuși lucrutul pămîntului, se îndatorează scaunul sătesc că acar ce fel de pîră, afară de datorii, să ție la judecată, să judece după dreptate, după cunoștință, că pentru judecata făcută, judecătorii nu numai înaintea oamenilor, fără și înaintea Dumnezeuului, sînt datori a da seama; așa s-au făcut orînduială și la magistratul din Cîmpeni, ca și acolo pîrile cu putincioasă grăbire să se judece.

UNDE NU SÎNT PÎNĂ ACUMA SCAUNE SĂTEȘTI, S-A ÎMPUTERNICIT PRIN MINE JUDELE PRIMAR DIN CÎMPENI, IOSIF STERCA ȘULUȚIU, CA PĂ LÎNGĂ ALEGERE POPORULUI SĂ LE RIDICE ÎN TOT SATUL CÎT CU MAI MARE GRABĂ.

CÎMPENI, 4 MARTIE 1849

AVRAM IANCU
prefect⁴)

Așadar, la 1849, în comunele din Munții Apuseni, scaunele sătești au fost reînviolate din ordinul lui Avram Iancu. Scaunele sătești aveau o competență largă, soluționînd în majoritatea lor pricinile civile, mărunte, iscate pe teritoriul satului. La aceasta se referă clar pasajul din document, care precizează că „se îndatorează (deci, se obligă — N.W.), scaunul sătesc că acar ce fel de pîră, afară de datorii, să ție de judecată“. De la această regulă generală făceau excepție numai „datoriile“ și cei care își revendicau dreptul „la moșiile cuprinse de fisc ca sterpe“. În aceste cazuri părțile se îndreptau cu pretențiile lor direct magistratului din Cîmpeni. Procedul se pare cît se poate de firesc, dacă ne gîndim la condițiile deosebite create de revoluție, la contribuția materială a populației în susținerea revoluției. În împrejurările revoluției, problemele folosirii pămîntului, punerii în posesie, dreptul de proprietate, prejudiciile cauzate și datoriile ivite, luaseră o amploare și erau de o importanță încît nu puteau fi soluționate de scaunele sătești, decît de un for central unic, de magistratul din Cîmpeni. Acestea trebuiau rezolvate cît mai în grabă.

Dealtfel, instituirea scaunelor sătești, competența largă ce li s-a acordat acestora, cu alte cuvinte, stabilirea cît mai urgent a ordinii de drept au fost reclamate cu stringență de lucrările de cîmp de primăvară.

Instanța de bază a acestei justiții populare era, prin urmare, scaunele sătești. Ele constituiau o administrare sinceră și promptă a justiției pentru mulțimea țărănească. Erau apropiate de popor și astfel se înlătura pierderea zilelor de lucru și sustragerea maselor de țărani de la lucrările de cîmp.

Justiția populară era mai bine servită de acești judecători populari, care erau „bătrînii satului“, de țăranul cu autoritatea cîștigată în decursul anilor între concetățenii săi și cu bunul lui simț de judecată decît de un titrat inzeștrăat cu veleități.

Dar să urmărim îndeaproape mecanismul funcționării acestor scaune sătești⁵).

În fiecare săptămînă era o zi în care se înfățișau cei împrecinați înaintea bătrînilor satului, care se mai numeau și „jurații cei mari“, „comitet“ și „scăuneni“. Poporul spunea că în acea zi „se țin legi“. Dregătorii satului, civili — căci erau și bisericești — adevă jurații cei mari erau în număr de 7, împreună cu judele — primar, aleși dintre cei mai autoritari oameni ai satului care trebuiau să fie toți cu părul cărunt. Acești 7 „rumpeau legea“ adevă pronunțau hotărîrea.

Procedura în fața scaunelor sătești era scurtă și orală. Mai întii se

citau părțile. Citațiile se trimiteau cu așa numiți „jurați de uliță“ sau „gornici“. Aceștia erau plătiți de către reclamant cu „o groșiță“⁶⁾.

Dacă una din părți făcea observațiuni temeinice putea să-și aleagă alți trei jurați, din aceeași comună sau comună vecină. De asemenea, și partea adversă avea acest drept.

Cei șase juzi, împreună cu primarul, se constituiau în tribunal și ascultând părțile rosteau judecata.

În afară de martori, mijloc de probațiune în fața scaunului sătesc, era și jurământul. Pe la poalele munților și pe Crișul Alb, cu ocazia jurământului se întrebuița și formula sacramentală : „Sămbea lui Sămbea ; sint Simbeni ; Sint Simbenii, ceea ce însemna : zic zău, zău ; zău lui Dumnezeu, crede-mă zău ; de bună seamă“⁷⁾.

Dezbaterea procesului era urmată de deliberare ce se făcea în lipsa părților. Cel mai bătrîn își spunea mai întâi părerea, urmînd apoi ceilalți jurați.

Cel ce a cîștigat procesul de obicei spunea : „Eu am avut iuș“, adică dreptate, cîștig de cauză.

Hotărîrile date se executau după o anumită procedură și numai în cazul cînd executorii nu găseau la poarta celui judecat nici un semn. Pentru că dacă în fața porții lui era împlîntată o furcă sau par, în vîrf cu o pălărie, executorii se retrăgeau, fiindcă semnul le indica că cel judecat e nemulțumit cu judecata și va trece la Cîmpeni la magistrat pentru o nouă judecare. Semnul se numea „RĂPUȘIE“⁸⁾, și cel care nu-l respecta își risca viața.

Una dintre atribuțiunile de mare importanță ale acestor scaune sătești era „declararea de neveste a fetelor“, care au greșit și „declararea paternității copilului“ acestora.

Pînă la aceste scaune sătești, declararea de nevastă și „îmbrobodirea“ se făceau neoficial de către două femei lingă o salcie. După înființarea scaunelor, procedura era solemnă și după anumite reguli. Pentru interesul ce-l prezintă redăm o astfel de ceremonie care a avut loc în fața juraților mari. „În Munții Apuseni (Baia de Criș), tot în vremurile de demult, fetele greșite erau cununate în toată forma de juzii comunali și de aceea sătenii ziceau că asemenea fete sint măritate sau „învălite“ de birae (primar). Fata greșită era invitată printr-un gornic comun la primărie, unde judele cu jurații mari și mai mulți gornici o așteptau și îmbiind-o cu beutură, o întrebau de cine este însărcinată ? Dacă spunea că ibovnicul ei e cutare fecior june, atunci hotărau ziua în care să se facă la primărie „învălirea“ (îmbrobodirea) și declararea ei ca „nevastă“. La ziua numită fata se înfățișa însoțită de naș și nașă, aleși de ea sau numiți de primar și dacă feciorul citat nu se prezenta, se făcea „învălirea“ și declarațiunea chiar și în lipsa lui. Toți erau îmbrăcați sărbătorește și „învălirea“ se făcea cu solemnitate. Fata era pusă pe un scaun în mijlocul casei și jurații la masă, iar nașa îi împletea părul ca la neveste și-o „îmbrobodea“ tot asemenea“⁹⁾.

După această formalitate, judele declara : „Tot omul să știe că fata N. N. de azi înainte e nevastă și copilul pe care îl va naște, e a lui N.N.“.

„În urma acestei declarațiuni se ospătau ca și la nuntă și feciorul, prezent sau absent, era somat să se cunune cu ea și la biserică, iar dacă se opunea, trebuia să-i plătească „rușinea“¹⁰⁾.

Asemenea cazuri au mai avut loc în comuna Muncel din județul Hunedoara la 1851 și 1854¹¹⁾.

Scaunele sătești au continuat să dăinuiască pînă la 1877, pînă la introducerea prin lege a judecătoriilor comunale ¹²⁾.

Din descrierea de mai sus a vechilor scaune sătești precum și obiceiurile vechi strămoșești după care se judeca, ne putem face o fidelă icoană asupra vechilor organizații juridice românești existente pe acele vremuri. Pe acele vremuri, pentru că incontestabil, ele au existat și înaintea revoluției de la 1848. Chiar documentul emanat de Avram Iancu precizează că „unde nu sînt pînă acuma scaune sătești“, „să le ridice în tot satul“, „pe lîngă alegerea poporului“. Deci, documentul confirmă clar existența lor și consfințește și de drept această stare de fapt. Mai mult, dispune ca peste tot, în fiecare comună să se înființeze scaune sătești, dîndu-i un caracter unitar organizării acestor judecătorii. Judecata însă era lăsată să se desfășoare după obiceiurile străbunilor.

Fără îndoială că chiar în condițiile noi create de revoluția de la 1848, nu poate fi vorba decît de aceste vechi obiceiuri juridice care constituiau baza și fundamentul istoric al spiritului juridic românesc.

Poporul român era agricultor prin excelență, legat sufletește și materialicește de pămîntul pe care-l cultiva. Primele lui orînduiri au fost legate de acest pămînt. Ele au reglementat raporturile juridice care se iveau în legătură cu această muncă a cîmpului. Și dragostea de pămînt, de glia strămoșească, au fost caracteristice acestor obiceiuri strămoșești.

Aceste vechi obiceiuri juridice locale ca produs al vieții materiale și spirituale a poporului au avut, timp îndelungat, o importanță mai mare decît legea scrisă.

Ea domina viața poporului în toate manifestările ei, fiindcă avea puterea inconștientului, ea era în sîngele națiunii.

Spiritul juridic al unei națiuni nu poate fi altceva decît rezultatul condițiilor de viață la care a fost supusă secole de-a rîndul. Și dacă lupta oțelește, face tenace, calitatea de națiune luptătoare și protestatară contra urgiilor străine a imprimat secole de-a rîndul acestui spirit juridic caracterul ofensiv și activ în direcția adevărului, libertății și dreptății. Era o dîrză reacție față de asupritor, o rezistență permanentă pentru menținerea obiceiurilor și drepturilor cutumiere milenare.

Acest drept, înrădăcinat în sîngele și instinctul poporului român ardelean nu putea fi cu ușurință schimbat sau înlocuit. Istoricul maghiar Benkö spunea că : „ar fi mai ușor să-i smulgi lui Hercule măciuca din mîină, decît să-i desparti pe valahi chiar și numai un moment de la obiceiurile lor strămoșești“ ¹³⁾.

Ideea promovării vechilor tradiții, a marelui tribun român, care își doarme somnul sub gorunul lui Horia, își are temeiul în secularele lupte duse de poporul român din Transilvania, pentru libertate și dreptate.

NOTE

1. Vezi mai pe larg: Liviu Maior, **Aspecte ale organizării administrației românești din anii 1848—1849 în Transilvania**, în *Acta M.N.*, IV, 1967, pp. 563—570.
2. *Transilvania*, IX, 1876, nr. 10, p. 116. Apud, loc. cit., pp. 566—567.
3. Liviu Maior, *op. cit.*, p. 569.

4. Documentul este scris cu litere latine de străin și semnată de Avram Iancu, cu litere cirile. Vezi: T. Frîncu, G. Candrea și Ioan Gherman, „**Românii din Munții Apuseni**” (Moții), București, 1888. Apud, Joe Gherman, „**Judecătorile comunale în Ardeal, Banat și Vechiul Regat și Scaunele Sătești în Munții Apuseni, instituite de Avram Iancu**”, Cluj, Tipografia națională, 1937, pp. 9—13.
5. Joe Gherman, op. cit., pp. 10—13.
6. În munții Apuseni, pînă la Brad, pe Valea Crișului Alb, deseori se folosea, pînă nu de mult, în cursul unei discuții sau conversații: „acum taci, că eu am pus groșita”.
7. Autorii susamintiți dau aceeași explicație ca și Lexiconul de Buda: Simbea sau Simbea — formulă adfirmândi: certe, procerte, indubie, igazán, kétségtívül, bizonyosan, sicher gewiss.
8. În Zarand se folosea adesea: „m-a pus pe răpușie”, adeca pe fugă, grabă.
9. Joe Gherman op. cit., p. 12.
10. Ibidem.
11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. Ioan Fruma, „**Spiritul juridic ardelean**”, Sibiu, 1944, p. 12.

**L'ORGANISATION DE LA JUSTICE ET LE MODE DE DÉROULEMENT
DES PROCÈS DANS LES VILLAGES DES MONTS APUSENI PENDANT
LA RÉVOLUTION DE 1848**

(R é s u m é)

A l'occasion de la commémoration d'un siècle depuis la mort de l'éminent tribun du peuple roumain Avram Iancu, l'auteur aborde succinctement un thème intéressant qui n'a guère été débattu jusqu'à présent par les spécialistes, à savoir l'organisation de la justice et le mode de déroulement des procès sur la base des anciennes coutumes juridiques locales dans les villages des Monts Apuseni, durant la révolution bourgeoise-démocratique de 1848, indissolublement liée au nom d'Avram Iancu.